

Невмержицький В.М. Психологічні виміри ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього простору. *Актуальні проблеми психології*: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. Київ, 2019. Т. XII. Психологія творчості. Випуск 25. С. 221-231.

УДК 159.923:[316.752]:378.011.3-052

Невмержицький Володимир Максимович

ПСИХОЛОГІЧНІ ВИМІРИ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СУБ'ЄКТІВ ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Невмержицький В. М. Психологічні виміри ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього простору. У статті представлено результати аналізу проблеми психологічних вимірів ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього простору. Розглянуто феномени патріотизму та ціннісного вибору українського суспільства. Емпіричним шляхом було вивчено ставлення досліджуваних до образу патріота і нормативної моделі патріотичного поведінки, для чого було використано метод семантичного диференціалу. Встановлено зв'язок даного феномену з набором особистісних рис і моральними якостями людини. Показано, що європейські цінності визнаються досліджуваними як гідний приклад для наслідування та є необхідною умовою нормального функціонування суспільства.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, суб'єкти освітнього простору, патріотизм, семантичний диференціал, об'єкти оцінювання, європейські цінності.

Невмержицкий В. М. Психологические измерения ценностных ориентаций субъектов образовательного пространства. В статье представлены результаты анализа проблемы психологических измерений ценностных ориентаций субъектов образовательного пространства. Рассмотрены феномены патриотизма и ценностного выбора украинского общества. Эмпирическим путем было изучено отношение исследуемых к образу патриота и нормативной модели патриотического поведения, для чего был использован метод семантического дифференциала. Установлена связь данного феномена с набором личностных черт и моральными качествами человека. Показано, что европейские ценности признаются исследуемыми как достойный пример для подражания и является необходимым условием нормального функционирования общества.

Ключевые слова: ценностные ориентации, субъекты образовательного пространства, патриотизм, семантический дифференциал, объекты оценивания, европейские ценности.

Постановка проблеми. Формування освіченої, творчої особистості, в умовах модернізації національної освіти, потребує подальшого дослідження психологічних вимірів ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього простору.

Одним з феноменів, що привертає увагу в цьому контексті, є патріотизм, що розглядається в якості однієї з вищих соціальних емоцій, або почуттів (Максименко, С. Д. та ін., 2017; Васютинський, В., 2015; Bar-Tal, D., 1994). В сучасних умовах, це явище вивчається багатьма науками як теоретично, так й емпірично.

Крім цього, події останніх років підтвердили незворотність європейського вибору України, зокрема, в освітньому та ціннісному просторах.

Перебіг ціннісного вибору українського суспільства завжди відбувався в умовах певної дискусії, яка не заважала нашим співвітчизникам продемонструвати рішучість у боротьбі за власні уподобання. У той же час, уявлення жителів нашої держави щодо європейських цінностей часто мають певні особливості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему ціннісних орієнтацій суб'єктів освітнього простору розглядали вітчизняні та зарубіжні науковці: В. Бичко, Л. Буєва, А. Богущ, М. Боришевський, Л. Долинська,

221

О. Забужко, О. Киричук, В. Котирло, С. Максименко І. Надольний, О. Роменець, Л. Сохань, І. Стогній, В. Шинкарук, Ю. Трофімов, О. Чебикін, М. Рокич, К. Роджерс, Е. Фромм та інші.

Сенс патріотизму містить у собі особливе поєднання амбівалентності і неоднозначності. Це пояснюється тим, що з одного боку, патріотичні цінності завжди високо цінуються і, практично завжди, спостерігається прагнення до їх зміцнення, з іншого - патріотизм часто розглядався як джерело зла. Також патріотизм часто розглядався як причина війн і конфліктів (Snyder, L., 1976; Somerville, J., 1981, с. 568–578).

Ще з 1775 року відомим є афоризм британського доктора Самуеля Джонсона: “Патріотизм – це останній притулок негідників”, що пояснював, поширену у той час практику, поповнення засудженими лав військовослужбовців британської армії або населення заморських колоній. У сучасних умовах, ця фраза розуміється значно ширше, маючи на увазі використання терміну “патріотизм” в якості зручного прикриття для реалізації особистих цілей. Сучасна епоха, як зазначав французький соціальний психолог Г. Лебон, є одним з таких критичних моментів, коли людська думка готується до зміни. В основі цієї зміни перебувають два головні чинники. Перший - це руйнування релігійних, політичних і соціальних вірувань, що дали початок усім елементам нашої цивілізації; другий - виникнення нових умов існування та абсолютно нових ідей, що стали наслідком сучасних відкриттів в області наук і промисловості (Лебон, Г., Тард, Г., 1998, с. 125).

Метою статті є висвітлення результатів емпіричного дослідження провідних ціннісних орієнтацій, які притаманні офіцерам Збройних Сил України, як суб’єктам освітнього простору.

Виклад основного матеріалу дослідження. Емпіричні дослідження свідчать про те, що почуття в соціальних умовах можуть проявлятися по-різному, і це, дозволяє виявляти відповідні особливості поведінки громадян. Одним з шляхів вивчення такої поведінки є з’ясування ціннісних орієнтирів, символів сучасного шляху розвитку нашої держави. Для цього, нами було проведене дослідження серед офіцерів Збройних Сил України, що навчаються у навчальному закладі післядипломної освіти (n=42; середній вік M = 37, 05 років; вислуга у війську M = 19, 68 років). Усі досліджувані - чоловічої статі. Освіта: вища - 100%. Це дає можливість розглядати цих офіцерів такими, що мають великий досвід професійної діяльності.

Досліджуваним було запропоновано, після роз’яснення, здійснити ранжування переліку запропонованих ціннісних орієнтирів (по мірі важливості), серед яких були такі, як: військова міць держави; ринкова економіка; український

народ; релігійна віра; політичні партії; науковий потенціал держави; європейські цінності.

Аналізуючи результати, слід зазначити, що більшість офіцерів, в першу чергу, вважають військову міць держави (яка дозволяє боронити від зазіхань на її цілісність і суверенітет) головним ціннісним орієнтиром і символом сучасного шляху розвитку України (M= 2,05). Далі, по мірі убування: ринкова економіка (M = 2,63), український народ (M = 2,79), релігійна віра (M = 4,16),

222

політичні партії (M = 5,00), науковий потенціал держави (M = 5,37), європейські цінності (M = 6,00).

Вищезазначене свідчить про те, що опитувані, завдяки своєму професійному досвіду і через призму подій останніх років, розуміють можливість забезпечення розвитку держави, в майбутньому, через підтримання оптимального рівня її обороноздатності. Таке, на їх думку, можливе: при функціонуванні європейської моделі ринкової економіки, участі всього українського народу в цьому процесі, при забезпеченні релігійної свободи та свободи політичної діяльності (в межах правових норм). Внаслідок проблем з фінансуванням та відтоком кадрів, потребує підтримки науковий потенціал держави. Існує, також, необхідність більш широкого прагнення до дотримання та роз'яснення змісту європейських цінностей.

Крім цього, для дослідження ставлення досліджуваних до образу патріота і нормативної моделі патріотичного поведінки, була використана одна з модифікацій методу семантичного диференціалу, що широко використовується при вивченні ціннісних орієнтацій. За допомогою даного методу вимірюється не денотативне (те, що означає предмет) значення того чи іншого поняття, а конотативне (смісловне), емотивне, метафоричне або афективне значення. Вибір цього методу був обумовлений в першу чергу тим, що його використання дає дослідникам можливість визначати такі процеси, як відношення суб'єкта до світу речей, соціального середовища, до самого себе і звільняє суб'єктивну оцінку

респондента від обмеженості реальними властивостями об'єкта оцінки, про які більшість учасників опитування можуть бути недостатньо добре обізнані в силу недостатності життєвого досвіду. Також важливою перевагою є те, що семибальна шкала дає можливість виміряти не тільки кількість, але й інтенсивність значення. Даючи інформацію про слабоструктуровані аспекти суспільної свідомості, семантичний диференціал дозволяє легко закодувати дані для подальшої їх обробки методами математичної статистики (Курганская, М. Я., 2011; Петренко, В. Ф., 2005).

Для побудови семантичного диференціалу були використані 20 метафоричних шкал: цікавий - нудний, охайний - неохайний, раціональний - емоційний, м'який - нестриманий, хороший - поганий, чесний - нечесний, серйозний – веселий, реаліст - ідеаліст, тихий – гучний, приємний - неприємний, багатий – бідний, делікатний – безцеремонний, щирий – нещирий, глибокомислячий – недалекий, корисний – нікчемний, успішний – неуспішний, добрий – злий, оптиміст - песиміст, законослухняний – незаконслухняний, атеїст – віруючий.

Далі, за кожною шкалою, підраховувалися середні значення. Для зручності семибальна шкала була перетворена в дві трьохбальні: від 0 до -3 для правої частини шкали і від 0 до +3 для лівої.

Результати обробки даних стосовно ставлення досліджуваних до образу патріота і нормативної моделі патріотичного поведінки виглядали наступним чином (шкала, середнє значення): цікавий – нудний (2,25); охайний - неохайний (2,20); раціональний – емоційний (0,25); м'який – нестриманий

223

(-0,25); хороший – поганий (1,95); чесний – нечесний (2,55); серйозний – веселий (0,90); реаліст – ідеаліст (0,60); тихий – гучний (-0,40); приємний – неприємний (2,25); багатий – бідний (0,55); делікатний – безцеремонний (0,70); щирий – нещирий (2,40); глибокомислячий – недалекий (2,25); корисний – нікчемний (1,20); успішний – неуспішний (1,75); добрий – злий (1,25); оптиміст –

песиміст (2,05); законослухняний – незаконслухняний (2,20); атеїст – віруючий (-1,00).

Згідно вищезазначеного, за уявленнями опитуваних, патріот є цікавою людиною, охайною за зовнішнім виглядом, не емоційною у поведінці, з низьким ступенем прояву нестриманості. Така людина сприймається як хороша (з точки зору системи професійних і загальнолюдських цінностей), є чесною та серйозною у спілкуванні, реалістично оцінює навколишнє середовище. Патріот засвідчує свої переконання не за допомогою гучних заяв; сприймається іншими людьми, як приємний; має певний рівень матеріального достатку та є делікатним у стосунках. У відносинах з іншими він є щирим, глибоко розуміє сутність явищ дійсності, є корисним у професійній та громадській діяльності.

Патріотизм людини підтверджується успішністю її життя, добротою та високим рівнем оптимізму. Важливими, також визнаються законослухняність і релігійна віра.

Шляхом розрахунку коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена для шкал семантичного диференціалу, були виявлені значущі ($p \leq 0,03$) двосторонні середні і сильні зв'язки (значення коефіцієнта перевищує 0,5) щодо кожного об'єкту оцінювання. Це дозволило визначити внутрішні структурні зв'язки, які респонденти використовували для кожного об'єкта.

Пари шкал з максимальним зв'язком:

- цікавий + раціональний, реаліст, багатий, глибокомислячий, корисний, успішний, добрий, оптиміст, віруючий;
- охайний + серйозний, багатий, оптиміст;
- раціональний + реаліст, щирий, успішний, віруючий;
- нестриманий + серйозний, реаліст, багатий, оптиміст;
- чесний + серйозний, реаліст, делікатний, глибокомислячий, успішний, оптиміст, законослухняний;
- серйозний + реаліст, делікатний, глибокомислячий, корисний, оптиміст;
- реаліст + делікатний, глибокомислячий, корисний, оптиміст;

- гучний + корисний;
- приємний + корисний, віруючий;
- багатий + глибокомислячий, успішний, оптиміст, законослухняний, віруючий;
- делікатний + глибокомислячий, корисний, законослухняний;
- глибокомислячий + успішний, законослухняний;
- корисний + успішний, законослухняний, віруючий;
- успішний + оптиміст, законослухняний, віруючий;
- оптиміст + законослухняний.

224

Велика кількість зв'язків свідчить про цілісність оцінки об'єктів оцінювання. Це говорить про те, що стосовно цих груп у досліджуваних склалася зрозуміла, і в цілому, внутрішньо узгоджена думка.

Найбільше, при оцінюванні були задіяні шкали (кількість зв'язків): цікавий, реаліст (11); успішний (10); корисний, багатий (9); законослухняний, глибокомислячий, оптиміст (8); чесний, раціональний, серйозний, віруючий (7); делікатний (6); нестриманий (5); гучний (4); охайний (3), приємний (2). Незначно затребуваними виявилися шкали: щирий та добрий (1).

Вищезазначене дозволяє припустити, що досліджувані, в своїх оцінках, базуються на ймовірному зв'язку між інтересом до людини, її реалізмом, успішністю, корисністю для суспільства, рівнем її матеріальних статків, законослухняністю, здібністю глибоко розуміти сутність явищ дійсності, оптимізмом, чесністю, вмінням приймати раціональні рішення, серйозністю, певним рівнем релігійності, делікатністю, рівнем нестриманості, ступенем прояву своїх почуттів, охайністю зовнішнього вигляду, приємністю у спілкуванні і недостатньо чітко уявляють собі, як і з чим пов'язані щирість та доброта.

Крім цього, виникає інтерес до уявлень військовослужбовців, як представників населення України, стосовно європейських цінностей; їх відношення до основних принципів європейської спільноти та шляхи формування

уявлень про європейські цінності. Це є доречним при вивченні психологічних умов досягнення ними самореалізації у навчально-пізнавальній діяльності (Щербакова, Ю., 2014; Doelstellingen en waarden van de EU., 2018; Невмержицький, В. М., 2017; Мар'яненко, Л. В., 2016).

Для цього, було проведено дослідження, під час якого офіцерам, які навчаються у закладі післядипломної освіти (n=42) було запропоновано здійснити ранжування європейських цінностей. Разом з тим, їм необхідно було проранжувати перелік цінностей, які на їхню думку, притаманні для жителів України та європейців. У дослідженні був використаний перелік цінностей, розроблений Європейською Комісією:

Релігія - особливий тип духовно-практичної діяльності, що характеризується єдністю світогляду, дії, мислення, відчуття, заснованою на вірі у священне.

Верховенство права - правовий режим у державі, що виявляється у вимозі суворого і неухильного дотримання і обов'язкового виконання, а також точного застосування усіма суб'єктами права законів та заснованих на них підзаконних актів.

Демократія - влада народу, що виходить з організації та функціонування державної влади на засадах визнання народу її джерелом і носієм, ґрунтується на прагненні забезпечити справедливість, рівність і добробут усіх при розв'язанні проблем і питань суспільного врядування.

Особиста свобода - одна з істотних ознак людського буття, що становить необхідну умову існування суспільства, виявляє вищу духовну суть людини і цінність її життя.

Мир - стан суспільства, що характеризується відсутністю війни, за якого будь-які конфлікти вирішуються шляхом домовленостей.

Права людини. Вони невід'ємні та обов'язкові для дотримання всіма громадянами політичні, економічні, соціальні, культурні та інші можливості

життєдіяльності, надані людині від природи, без яких вона не може повноцінно існувати як людська істота.

Рівноправність розглядається як рівність усіх громадян суспільства перед законом і судом, наявність рівних конституційних прав і свобод.

Самореалізація - процес становлення особистості, результатом якого є вихід на цінності - цілі, напрями та способи активності, адекватні індивідуальним здібностям, та здатність через цілепокладання самостійно й самобутньо реалізувати своє призначення.

Солідарність - одностайність, спільність інтересів, активне співчуття певним діям або судженням; соціальна згуртованість, єдність дій, спільна діяльність, у процесі якої досягаються певні цілі, розв'язуються суспільні проблеми, реалізуються спільні інтереси.

Толерантність - різновид взаємодії та взаємовідносин між різними сторонами - індивідами, соціальними групами, державами, політичними партіями, за якого вони виявляють сприйняття і терпіння щодо відмінностей у поглядах, уявленнях, позиціях та діях.

Повага до інших культур - толерантне ставлення до "чужої" культури (світогляду, способу мислення, думок, вірувань тощо).

Цінність людського життя проявляється у ставленні до людини з боку різних інституцій (поліції, медичних закладів, органів державної влади) тощо.

За результатами ранжування за особистою думкою, опитувані, в першу чергу, вважають верховенство права (тобто суворе і неухильне дотримання і виконання законів, $M = 3,59$). Далі, по мірі убутання: цінність людського життя ($M = 3,65$), мир та права людини ($M = 3,71$), особиста свобода ($M = 6,06$), самореалізація ($M = 6,65$), демократія ($M = 7,12$), рівність ($M = 7,18$), солідарність ($M = 7,53$), толерантність ($M = 9,00$), релігія ($M = 9,12$), повага до інших культур ($M = 10,71$).

Сприйняття респондентами системи цінностей жителів України має відмінності. На першому місці мир (тобто відсутність війн) ($M = 3,18$), далі, по

мірі убування: верховенство права та права людини (M = 3,71), цінність людського життя (M = 4,82), демократія (M = 5,71), рівність (M = 6,41), особиста свобода (M = 6,59), релігія (M = 6,94), самореалізація (M = 7,65), толерантність (M = 8,59), солідарність (M = 9,06), повага до інших культур (M = 10,24).

Дещо по-іншому виглядає сприйняття респондентами системи цінностей європейців. Вони вважають, що цінностями жителів європейських країн є: на першому місці - верховенство права (M = 2,65), далі, по мірі убування: демократія (M = 4,41), права людини (M = 4,59), особиста свобода (M = 5,06), цінність людського життя (M = 6,06), мир (M = 6,12), рівність (M = 6,35), самореалізація (M = 7,53), релігія (M = 7,94), солідарність (M = 8,41), толерантність (M = 8,82), повага до інших культур (M = 10,06).

Шляхом розрахунку коефіцієнтів рангової кореляції Спірмена були виявлені значущі ($p \leq 0,02$) двосторонні середні і сильні зв'язки (значення коефіцієнта перевищує 0,5) між об'єктами оцінювання у переліку, ранжованими

226

за особистою думкою. Це дозволило визначити внутрішні структурні зв'язки, які респонденти використовували для кожного об'єкта.

Так, негативно корелюють між собою: релігійність і права людини ($r_s = -,55$, $p = 0,02$); демократія і толерантність ($r_s = -,59$, $p = 0,01$), верховенство права і цінність людського життя ($r_s = -,65$, $p = 0,05$), рівноправність і солідарність ($r_s = -,49$, $p = 0,04$). Крім цього, слід відмітити те, що на рівні статистичної тенденції виявлено негативний зв'язок між рівноправністю і самореалізацією ($r_s = -,45$, $p = 0,07$).

Аналіз кореляційних зв'язків свідчить про наявність особистісних особливостей суб'єктів освітнього простору (зокрема, з огляду на їх професійну діяльність), що визначають їх відношення до європейських цінностей. Зокрема, за думкою досліджуваних, на дотримання прав людини мають вплив наявність релігійних переконань. Толерантність, як різновид взаємодії та взаємовідносин між різними людьми, залежить від прагнення забезпечити справедливість та

рівність. Недотримання неухильності законів нівелює цінність людського життя. Рівність усіх громадян перед законом не підтверджується реальною реалізацією спільних інтересів та вирішенням суспільних проблем. На рівні тенденції визначається те, що можливості реалізувати своє призначення в житті перешкоджає відсутність справжньої рівноправності.

Далі, був розрахований коефіцієнт рангової кореляції Спірмена між об'єктами оцінювання у переліку, ранжованими опитуваними стосовно думки жителів України.

Негативна кореляція виявлена між: релігійність і солідарність ($r_s = -,67, p = 0,03$); особиста свобода і рівноправність ($r_s = -,51, p = 0,035$), самореалізація і толерантність ($r_s = -,48, p = 0,05$), цінність людського життя і вік опитуваних ($r_s = -,51, p = 0,037$), цінність людського життя і вислуга опитуваних ($r_s = -,51, p = 0,037$).

Аналіз кореляційних зв'язків свідчить про те, що за думкою досліджуваних, на соціальну згуртованість жителів України впливає рівень їх релігій-

227

них переконань. Рівність усіх громадян перед законом залежить від особистої свободи, свободи слова та свободи поглядів. Можливості реалізувати своє призначення в житті залежать від взаємодії та взаємовідносин між різними людьми. Ставлення до цінності людського життя залежить від віку і терміну перебування опитуваних на військовій службі.

Далі, був розрахований коефіцієнт рангової кореляції Спірмена між об'єктами оцінювання у переліку, ранжованими опитуваними стосовно думки європейців.

Негативна кореляція виявлена між: релігійність і солідарність ($r_s = -,67, p = 0,03$); особиста свобода і рівноправність ($r_s = -,51, p = 0,035$), самореалізація і толерантність ($r_s = -,48, p = 0,05$), цінність людського життя і вік опитуваних ($r_s = -,51, p = 0,037$), цінність людського життя і вислуга опитуваних ($r_s = -,51, p = 0,037$).

Аналіз кореляційних зв'язків свідчить про те, що за думкою досліджуваних, на соціальну згуртованість жителів Європи впливає рівень їх релігійних переконань. Рівність усіх громадян перед законом залежить від особистої свободи, свободи слова та свободи поглядів. Можливості реалізувати своє призначення в житті залежать від взаємодії та взаємовідносин між різними людьми. Ставлення до цінності людського життя залежить від віку і терміну перебування опитуваних на військовій службі.

Результати опитування продемонстрували, що найбільшою цінністю із запропонованого переліку, особисто для респондентів, є “верховенство права”, “цінність людського життя” та “мир”. Найменші показники здобули цінності “толерантність”, “релігія” та “повага до інших культур”. Стосовно жителів України, найбільшою цінністю визначено “мир”, “верховенство права” та “цінність людського життя”. Найменші показники здобули цінності “толерантність”, “солідарність” та “повага до інших культур”.

Сприйняття опитуваними системи цінностей європейців виглядає по-іншому. Вони вважають, що першочерговими цінностями жителів Європи є “верховенство права”, “демократія” та “права людини”. Найменш важливою, на їхню думку, для європейців є “солідарність”, “толерантність” та “повага до інших культур”.

Джерелами інформації про європейські цінності для опитуваних є: українське телебачення (64,7%); телебачення країн Заходу (23,5%); українські новинні інтернет-сайти (88,2%); західні новинні інтернет-сайти (29,4%); російські новинні інтернет-сайти (5,9%); соціальні мережі (76,5%); українські друковані видання (29,4%); радіо (23,5%); бесіди з рідними, друзями, знайомими, які проживають в Україні (47,1%). Подіями в країнах Європи не цікавляться 5,9% опитуваних.

Водночас, щорічні дослідження в рамках Європейського Союзу свідчать про те, що самі європейці відносять до головних цінностей саме “мир” (2014 р. – 44%, 2015 р. – 45%), “права людини” (2014-2015 рр. – 40%) та “повагу до

людського життя” (2014 р. – 34%, 2015 р. – 35%). Рідше за інші цінності європейці обирали "релігію" (2014 р. – 6%, 2015 р. – 5%) та самореалізацію (2014 - 2015 рр. – 9%) (Ukrain's'ke suspil'stvo ta jevropejs'ki cinnosti: zvit za rezul'tatamy sociolohičnoho doslidžennja, 2017).

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Таким чином, проведене дослідження показало, що офіцерам Збройних Сил України, як суб'єктам освітнього простору, притаманні соціальна орієнтованість та ціннісне відношення до своєї держави на когнітивному (адекватне сприйняття стану справ в Україні та поза її межами), емоційному (розвинені патріотичні почуття) та поведінковому (досвід особистої патріотичної поведінки в особливих умовах діяльності) рівнях. Патріотизм є важливою психологічною характеристикою військовослужбовців, які мають певне уявлення про образ патріота і нормативну модель патріотичної поведінки. Отримані результати дозволяють здійснювати подальші кроки у вивченні семантичного простору, у якому перебувають уявлення суб'єктів освітнього простору про патріотизм, та сприяти підвищенню ефективності патріотичного виховання в освітній діяльності.

Крім цього, вищезазначене свідчить про те, що опитувані, завдяки своєму професійному досвіду і через призму подій останніх років, розуміють

228

можливість забезпечення розвитку держави, в майбутньому, через підтримання оптимального рівня її обороноздатності. Таке, на їх думку, можливе: при функціонуванні європейської моделі ринкової економіки, участі всього українського народу в цьому процесі, при забезпеченні релігійної свободи та свободи політичної діяльності (в межах правових норм). Внаслідок проблем з фінансуванням та відтоком кадрів, потребує підтримки науковий потенціал держави. Існує, також, необхідність більш широкого прагнення до дотримання та роз'яснення змісту європейських цінностей.

У цілому, європейські цінності визнаються досліджуваними як гідний приклад для наслідування та необхідна умова нормального функціонування

суспільства. Це свідчить про те, що низка таких цінностей сприймається суб'єктами освітнього простору як благо, до якого потрібно прагнути та яке, в майбутньому, може позитивно вплинути на суспільство. Разом з тим для наших співвітчизників характерним є те, що вони схильні теоретично підтримувати ці цінності, але у повсякденному житті їх втілюють вибірково.

Перспективи подальшого дослідження вбачаються у вивченні ціннісних орієнтацій, що сприяють розвитку рівня патріотизму суб'єктів освітнього простору в умовах навчальних закладів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Максименко, С. Д. та ін. (2017). *Діяльнісна самореалізація особистості в освітньому просторі* (0114U000602). Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України.
2. Васютинський, В. (2015). *Патріотизм добрий тоді, коли він продуктивний*. Доступно за URL: <https://dt.ua/internal/ekspert-iz-psihologiyi-mas-vadim-vasyutinskiy-patriotizm-dobriy-todi-koli-vin-produktivniy-.html>.
3. Bar-Tal, D. (1994). Patriotismo como creencia fundamental de la pertenencia del grupo. *Psicología Política*, 8, 63-85.
4. Snyder, L. (1976). *Varieties of nationalism: A comparative study*. Hillsdale, IL: Cryden Press.
5. Somerville, J. (1981). Patriotism and war. *Ethics*, 91, 568–578.
6. Лебон, Г., Тард, Г. *Психология толп. Мнение и толпа* (1998). Москва: Институт психологии РАН: КСП. 125.
7. Курганская, М. Я. (2011). Образ патриота как основа нормативной модели патриотического воспитания молодежи. *Информационный гуманитарный портал "Знание. Понимание. Умение"*. 6. Доступно за URL: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2011/6/ Kurganskaia_The-Image-of-Patriot/
8. Петренко, В. Ф. (2005). *Основы психосемантики* (2-е изд., доп). СПб.: Питер.
9. Щербакова Ю. (2014). *Цінності об'єднаної Європи*. К. : ВЦ "Академія".
10. *Doelstellingen en waarden van de EU*. (2018). Доступно за URL: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_nl.
11. Невмержицький В. М. (2017). *Психологічна адаптація та патріотизм в умовах кризових викликів*. Актуальні проблеми психологічної та соціальної адаптації в умовах кризового

суспільства: збірник наукових праць за матеріалами Всеукраїнського науково-практичного круглого столу. Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України. 135-142.

229

12. Мар'яненко Л. В. (2016). Психологічні умови досягнення самореалізації у навчально-пізнавальній діяльності старшокласниками і студентами. *Український психолого-педагогічний науковий збірник*. 7 (07). 78–84.
13. *Ukrain's'ke suspil'stvo ta jevropejs'ki cinnosti: zvit za rezul'tatamy sociolohičnoho doslidžennja*. (2017). - Kyiv : Fond imeni Fridricha Eberta, Predstavnytstvo v Ukraïni,. Cyrillic script. Доступно за URL: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf>

REFERENCES TRANSLITERATED

1. Diialnisna samorealizatsiia osobystosti v osvithomu prostori: zvit pro NDR (zakliuchnyi) Instytut psykhologhii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy; ker. S. D. Maksymenko. Kyiv, 2017. 46 s. № DR 0114U000602.
2. Ekspert iz psykhologhii mas Vadym Vasiutynskiy: “Patriotyzm dobryi todi, koly vin produktyvnyi”. [Elektronnyi resurs]. - 2015. – Rezhym dostupu do resursu: <https://dt.ua/internal/ekspert-iz-psiholohiyi-mas-vadim-vasyutinskiy-patriotizm-dobriy-todi-koli-vin-produktivniy-.html>.
3. *Bar-Tal D. Patriotismo como creencia fundamental de la pertenencia de grupo / D. Bar-Tal. // Psicología Política. – 1994. – C. 63–85.*
4. *Snyder L.L. Varieties of nationalism: A comparative study. / L.L. Snyder. – Hillsdale, IL: Cryden Press, 1976. – 326 p.*
5. *Somerville J. Patriotism and war / J. Somerville. // Ethics. – 1981. – №91. – P. 568–578.*
6. *Psykhologhyia tolpa: [sbornyk / avt. predysl.: Y. V. Zadorozhniuk]. - Moskva: Ynstytut psykhologhyu RAN: KSP+, 1998. — S. 125. - (Byblyoteka sotsyalnoi psykhologhyu). - Soderzh.: Psykhologhyia tolpa / H. Lebon. Mnenye y tolpa / H. Tard.*
7. *Kurhanskaia M. Ya. Obraz patryota kak osnova normatyvnoi modely patryoticheskoho vospytanyia molodezhy [Elektronnyi resurs] // Ynformatsyonnyi humanytarnyi portal “Znanye. Ponymanye. Umenye”. 2011. № 6 (noiabr - dekabr). - Rezhym dostupa k resursu: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2011/6/Kurganskaia_The-Image-of-Patriot/*
8. *Petrenko V. F. Osnovy psykhosemantyky. — 2-e yzd., dop. — SPb.: Pyter, 2005. — 480 s.*

9. Tsinnosti ob'iednanoi Yevropy : monohrafiia / Yuliia Shcherbakova. – K. : VTs “Akademiia”, 2014. — 208 s. — (Seriiia “Monohraf”)
10. Doelstellingen en waarden van de EU [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: https://europa.eu/european-union/about-eu/eu-in-brief_nl.
11. *Nevmerzhytskyi V. M.* Psykholohichna adaptatsiia ta patriotyzm v umovakh kryzovykh vyklykiv / V.M. Nevmerzhytskyi // Aktualni problemy psykholohichnoi ta sotsialnoi adaptatsii v umovakh kryzovoho suspilstva: zbirnyk naukovykh prats za materialamy Vseukrainskoho naukovo-praktychnoho kruhloho stolu (24 bereznia 2017 roku) / za zah. red. O.H. Lovkinoi, R.A. Kalenychenka. – Irpin: Universytet derzhavnoi fiskalnoi sluzhby Ukrainy, 2017. – S. 135-142.
12. *Mar'ianenko L. V.* Psykholohichni umovy dosiahnennia samorealizatsii u navchalno-piznavalnii diialnosti starshoklasnykamy i studentamy / L. V. Mar'ianenko // Ukrainskyi psykholohopedahohichnyi naukovyi zbirnyk. – 2016. – №7 (07). – S. 78–84
13. Ukraïnske suspilstvo ta jevropejski cinnosti : zvit za rezultatamy sociolohichnoho doslidžennja [Elektronnyi resurs] / doslidžennja bulo provedeno Instytutom Horšenina u slivpraci z Predstavnytvom Fondu im. Fridrich Eberta v Ukraïni ta Bilorusi. - Kyïv : Fond imeni Fridricha Eberta, Predstavnytvo v Ukraïni, [2017]. - 42 Seiten = 1,3 MB PDF-File.- Electronic ed.: Kiev : FES, 2017. - Cyrillic script. - Rezhym dostupu: <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/ukraine/13570.pdf>

Nevmerzhytskyi V. M. Psychological measurements of value orientations of the educational space subjects. The article presents the results of the analysis of the problem of psycho-

230

logical measurements of value orientations of the educational space subjects. The phenomena of patriotism and value choice of Ukrainian society are considered. The empirical way was used to study the attitude of the subjects to the image of the patriot and the normative model of patriotic behavior, for which the method of semantic differential was used.

According to the ideas of the respondents, the patriot is an interesting restrained person, neat in appearance. Such a person is perceived as a good professional, who is respecting human values, honest and serious, realistically evaluating the situation. He demonstrates his beliefs not with the help of "loud" statements; is perceived by other people as pleasant; has a certain level of material wealth, is delicate in relationships. In communicating with others, he is sincere, deeply understands the essence of the phenomena of reality, is useful in professional and social activities. The connection of this phenomenon with a set of personality traits and moral qualities of a person has been established.

It is shown that European values are recognized by researched as a worthy example to follow and are a necessary condition for the normal functioning of society.

Keywords: value orientations, subjects of educational space, patriotism, semantic differential, objects of evaluation, European values.